

Cserti Csapó Tibor:

Migrációs folyamatok a magyarországi cigányság körében

Vándorlásnak a statisztikai felmérésekben a településhatárt átlépő költözést nevezik. **Belső vándorlásról** beszélünk, ha az ország határain belülre irányul a költözködés, amely átlépi a településhatárt. Ezen belül megkülönböztetünk:

Állandó vándorlást - amikor az egyén úgy változtat lakóhelyet, hogy eredeti lakóhelyére nem kíván visszatérni. Ez a fajta migráció jellemezte az ipari forradalom után kibontakozott városrobbanás időszakát, amikor a városok lakó- és munkahelyei még képesek voltak befogadni a faluról tömegesen beáramló munkaerő tömeget. Magyarországon az állandó vándorlás folyamatosan nagyarányú, bár az 1960-as évek közepétől – kisebb megszakításoktól eltekintve – fokozatosan süllyedő tendenciát mutat. Az 1000 lakosra eső állandó jellegű éves vándorlások száma az 1950-es évekre jellemző 32 körüli értékről 20 alá csökkent. Abszolút számokban követve a csökkenő tendenciát: 1960 – 338 206, 1970-270 998, 1980 – 211 611, 1990 – 213 625, míg 199-ben 220 185 vándorlás történt. (L. RÉDEI MÁRIA, 2001.)

Az iparosodás kezdetétől az 1950-es évek végéig folyamatosan emelkedett. (Míg az 1880-ban összeírt lakosságnak csak 26%-a élt a születési helyétől eltérő településen, 1949-re ez az arány már 43%-os volt.) Az állandó lakóhely-változtatások száma az 1960-as 330 ezres szintről a nyolcvanas évek végére 220 ezres szintre csökkent, ma kissé nő.

Nem csak az intenzitás, de az irányok is változtak. A községből községbe történő elköltözés a XIX.-XX. század fordulója óta hosszú ideig az összes népességmozgás kb. felét tette ki, majd a XX. század vége felé 21%-ra csökkent. Ebben benne van az is, hogy nőtt a városi rangú települések köre, de az is, hogy a falusi települések zöme, egy-egy kivételes helyzetű, jobb adottságú községet leszámítva veszített vonzerejéből, s a migráció mozgatója egyre inkább a jobb ellátásokat és életkörülményeket nyújtó városi települések felé irányul. A községekből a városi települések felé irányuló mozgás az urbanizáció szakaszában növekedett, de később a szuburbanizációs tendenciák kirajzolódása következtében, valamint azért, mert a környezeti szennyezés, a városi életmód ártalmi megnövekedtek, csökkent ez az irányultság, s a korábbi 35%-ról 20%-ra módosult. A városok közötti mozgás a városhálózat bővülésével párhuzamosan stabil maradt, 12%-ról csak 14%-ra változott. A városi életmód hátrányai miatt kirajzolódó szuburbanizációs folyamat pedig a városokból az agglomerálódó települések irányába irányuló költözéseket generálta, s az agglomerációkba a korábbi 3 %-ról 21%-ra ugrott a költözések részesedése. Csökken Budapest és a többi város vándorlási nyeresége és a községek népességvesztése. Kisebb távolságúvá váltak a lakóhely-változtatások. A falvak elvándorlása már inkább a közeli kisebb városokba, vagy azok környékére irányul, nem távoli nagyvárosokba, vagy a főváros környékére.

Ideiglenes vándorlás - amikor az egyén megtartja állandó lakóhelyét és általában munkavállalás céljából ideiglenesen más településen él. Az ideiglenesen helyet változtatók nagy száma mindig a társadalomban rejlő bizonytalansági tényezőre utal (KULCSÁR, 1981). Ez a vándorlási típus jellemző, ha a városok nem tudják lakóhellyel ellátni az ott dolgozókat. Magyarországon az ideiglenes vándorlások száma is hagyományosan magas, de az utóbbi évtizedekben a gazdasági visszaesés következtében erőteljes csökkenésnek indult. Az 1000 lakosra eső ideiglenes jellegű éves vándorlások száma az 1950-es évekre jellemző 30 körüli

értékről 18 alá csökkent. (1960-630 418, 1970-525 451, 1980 – 383 016, 1990 – 261 006, 1999 – 178 869 ideiglenes vándorlást regisztráltak) (L. RÉDEI MÁRIA, 2001.)

A belső vándorlás csökkenése mögött a különböző országrészek kiegyenlítettebb gazdasági fejlesztése, a városok és falvak életkörülményei közötti csökkenő különbség áll, azonban a gyenge infrastruktúrával rendelkező és ipari munkahelyektől távoli térségek falvainak népessége változatlanul csökken.

	Állandó vándorlás				Ideiglenes vándorlás			
	Budapestről	Városokból	Községek-ből	Odavándorlás összesen	Budapestről	Városokból	Községek-ből	Odavándorlás összesen
Budapestre	-	5 298	4 190	9 488	-	6 399	5 705	12 104
Városokba	5 804	14 018	19 910	39 732	6 039	12 719	12 561	31 319
Községekbe	9 061	20 712	18 091	47 864	5 897	12 844	7 674	26 415
Elvándorlás összesen	14 865	40 028	42 191	97 084	11 936	31 962	25 940	69 838

40. táblázat: A belföldi vándorlás iránya az egyes településtípusok között (1999. I. félév)
(Forrás:KSH)

Az ingavándorlás az ideiglenes vándorlás kategóriáját részben átfedő jelenség. Ez a más-más településen lévő lakóhely és munkahely közötti hetente, vagy ritkább rendszerességgel való mozgást jelenti.

A fejlett országokban az ingázás az előrehaladott szuburbanizációs folyamatok kísérőjelensége, s a szuburiákból a városban maradt munkahelyekre történik. Ezzel szemben hazánkban a tömeges ingázást csak részben magyarázza a szuburbanizáció (elsősorban a budapesti agglomeráció területén), ma is inkább egyfajta kényszerű életforma, amit a falusi régiók munkahely-, valamint a városi magok lakáshiánya tart fenn.

A jelenségnek Magyarországon nagy hagyományai voltak, de a nagyipar hanyatlása nyomán létszámuk erőteljesen megcsappant. Miközben a vándorlások száma a szocialista időszakban csökkent, az ingázás jelensége egyre erőteljesebben jelentkezett. 1930 -ban 141 ezer, 1960 -ban 613 ezer, 1970-ben 997 ezer, 1980-ban 1 millió 200 ezer körül alakult az ingázók lélekszáma. Az ingázás növekedése egyrészt világjelenség, köszönhető a közlekedési kapcsolatok fejlődésének, a motorizációnak. Magyarországon a mezőgazdaságot elhagyók és az ipari munkát vállalók közül egyre többen tartották meg községi lakóhelyüket, mert a városokban nehezebbé vált a lakáshoz jutás, a falusi lakosság ragaszkodik a kiegészítő jövedelem termelő háztáji termeléshez, szuburbanizáció jelenségei. A gazdasági átrendeződés nyomán megcsappant azonban ez a létszám. 1996-ban 887 000 volt már csak azoknak a száma, akiknek nem ugyanazon a településen volt a lakhelye, mint ahol dolgoztak.

Mindhárom folyamatnak eltérő szociológiai összefüggései vannak. Állandó vándorlás esetén a régi kötelékek megszakadása és az új környezetbe történő beilleszkedés nehézségei okoznak problémákat, amit a család jelenléte valamelyest enyhíteni tud. Az ideiglenes vándorlás a családtól való hosszabb távolattal jár, ez és az új környezet okozta alkalmazkodási nehézségek vezethetnek deviáns magatartásformák kialakulásához. Az ingázás viszont azt jelenti, hogy az egyén sem a lakóhelyén, sem a munkahelyén nincs otthon igazán, fellazulnak a régi és nehezen alakulnak ki új kötődései.

A vándorlás azon típusa, amely átlépi az országhatárokat, **külső vándorlás**. Szintén lehet **állandó**, vagy **ideiglenes**. Magyarországon az állandó külső vándorlásnak inkább történelmi jelentősége van, a XIX. század második feléig inkább a befelé irányuló mozgás a meghatározó (betelepítések a XVIII. század során, a környező területekről nemzetiségi lakosság spontán bevándorlása a történelmi Magyarország területére), a XIX. század utolsó évtizedében, XX. század elején a tendencia a kivándorlás irányába módosult. A népesség felgyorsult növekedése, az ún. demográfiai nyomás erősödése az akkor még szűkös munkaerőpiacon, a gazdasági világválság hatására várt az ország kibocsátó területté. A századforduló évtizedeiben mintegy 890 000 ember hagyta el az országot, s elsősorban az amerikai kontinensen keresett új hazát. A folyamatot a korszak hivatalos nemzetiségi politikája, a nemzetiségi lakosságra egyre erősebben nehezedő nyomás is erősítette. A két világháború közötti időszak határmódosításai többször átfordították a vándorlás irányát. Ekkor kb. 340 000 fő hagyta el az országot összességében (L. RÉDEI MÁRIA, 2001.). De meg kell említeni a fehér terror időszakának emigránsait is. A második világháborútól napjainkig terjedő időszakban e jelenség (leszámítva 1946-47-ben a németek kitelepítését – mintegy 180 000 fő, az 1947-48-as szlovák-magyar lakosságcsere – mintegy 73 000 fő, illetve 1956-57 történéseit – kb. 200 000 ember kivándorlása) elenyésző hatású, hiszen évtizedekig zártak voltak a határok. 1956 után évente 2-3000 fő volt a jogszerűen és valamivel több a jogszerűtlenül távozók nagyságrendje egészen a rendszerváltás idejéig. 1956 és 1988 között összesen 400 000-re tehető az országot elhagyók száma. (L. RÉDEI MÁRIA, 2001.) Az Európai Unióhoz való csatlakozás és a határok átjárhatóságának könnyebbé válása után a jelenség ismét nagyobb jelentőséggel bír. Az 1990-es évektől ismét inkább befogadó országgá válik hazánk (menekültek, határon túli magyarok, nyugatról visszatelepülő magyarok és letelepedő külföldiek).

Ideiglenes nemzetközi vándorlás a külföldi munkavállalás, amely ma már nem csak a legfejlettebb ipari országokat, de Magyarországot is egyre inkább érinti. A vendégmunkások jelenléte számos szociológiai problémát szül. Beilleszkedési nehézségek alakulnak ki (amelyek még fokozottabban jelentkeznek, mint az országon belüli elköltöztetésnél, hiszen idegen kultúrával, nyelvvel kell szembesülniük), majd hazatérésük után readaptálódási problémák jelentkeznek (főleg a kint nevelkedett gyermekeknél). Nagyobb idegen csoportok megjelenése a fajgyűlölet, diszkrimináció problémáit veti fel. A diszkrimináció elleni védekezési eszköz a zárt csoportokban történő letelepedés, ami lassítja a beilleszkedés folyamatát, s a nagyobb etnikai tömbök elősegítik az idegengyűlölet fennmaradását.

A fentiek tükrében vizsgáljuk a magyarországi cigányságra jellemző mobilitási folyamatokat, s ehhez elsősorban ismét a Kemény István vezette szociológiai felmérések anyagait tudjuk használni, miután más átfogó anyaggyűjtés a cigányság migrációs tendenciáiról nem készült.

A vándorlás jelenségének háttérében lévő bonyolult szociológiai összefüggés rendszerből elsősorban három tényező jelentőségét emelhetjük ki, amelyek az egyén migrációs mobilitási hajlandóságát befolyásolják, vagyis arra hatnak, milyen valószínűséggel és hányszor költözik az ember élete során. Elsőként meghatározó az egyén életkora, miszerint a gazdaságilag aktív népességből a fiatalabb generációk erősebb migrációs potenciállal bírnak, míg az idősebbek helyhez kötöttebbek. A második tényező a nemi vonalon érezteti hatását, eszerint az azonos szociológiai adottságú férfi és nő közül a férfiak mobilisabbak. A harmadik tényező pedig az iskolázottság kérdése, a magasabban képzett, kvalifikáltabb munkaerő mobilisabb, mint a kevésbé iskolázott.

Felületesen vizsgálva a cigány népesség szociológiai háttérét e faktorok közül kettő erősítheti, egy pedig gyengítheti e csoport vándorlási hajlandóságát. Miután láttuk, hogy lényegesen

fiatalosabb a cigány népesség korstruktúrája, nagyobb arányban vannak közöttük a népesség mobilisabb, fiatalabb rétegéhez tartozók, s itt nem a gyermekekre kell gondolnunk, hiszen ők általában nem egyedileg, hanem a szülőkkel együtt vándorolnak. Ezen kívül miután a nemi megoszlás is kiegyenlítettebb, mint az össznépeességnél, a százalékosan magasabb arányban jelen lévő férfi népesség ismét csak a vándorlási gyakoriság erősebb voltát vetíti előre. Ugyanakkor az iskolázottsági mutatók jelentősen elmaradnak az össznépeesség képzettségétől, ez majd a migráció visszafogottabb voltát prognosztizálja.

Janky Béla elemzéseit a cigány népesség vándorlási jellegzetességeiről Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor által vezetett 1993-1994. évi cigányvizsgálat alapján végezte. Az alábbi táblázat adatait elemezve arra a megállapításra juthatunk, hogy a cigány népéségen belüli vándorlási hajlandóság alig erősebb, mint a magyarországi össznépeesség egészére vonatkoztatva. Ráadásul az össznépeesség adatában a cigányoké is benne foglaltatik, s ez még tovább csökkenti a különbséget. Ezt a kis eltérést többféle okkal magyarázhatjuk.

A házasság miatti településváltásnak nagyobb az esélye a falvakban (mivel létszám okokból kifolyólag nagyobb az esélye annak, hogy valaki csak más településen találja meg párját). A cigányok viszont a nem cigányoknál jóval nagyobb arányban laknak falvakban. (JANKY B. 1999)

Fiatalabb korban magasabb a vándorlási ráta, a migrációs mobilitás. A cigány népesség jóval fiatalabb korösszetételű, mint a nem cigány populáció. Ez a tényező is növelheti a cigány népesség vándorlási rátáját.

Év	Össznépeesség	Cigány népesség
1988-1992 átlaga	19,3	25,0
1990	20,2	32,6
1992	19,5	21,7

41. táblázat: Ezer főre jutó állandó vándorlások száma a cigányok és nem cigányok között az adott évi 15 éves és idősebb népesség körében

(Forrás: JANKY B. 1999)

Nincs nyoma annak sem, hogy a cigányok közt lényegesen kevesebben, vagy többen költöznének el életük során szülőhelyükről. Az össznépeességben a születéskori lakóhelyüktől eltérő településen élők aránya 49,1%-os volt (1996-os mikrocenzus), a cigány népéségből 44%-nyian költöztek el más településre (1993-as kutatás), 2003-ra ez 49,4%-ra módosult (2003-as kutatás). Ha korosztályonként vizsgáljuk meg az adatokat - ami indokolt, hiszen a cigány populáció fiatalabb átlagéletkora miatt többen lehetnek még közöttük, akik még nem költöztek el lakóhelyükről - a vándorlási gyakoriság itt sem tér el lényegesen az átlagnépeességétől. A 2003. évi adatokat szemlélve változás figyelhető meg, a középkorú és idősebb cigány korosztályokban némileg növekszik a születéskori lakóhelyükkel azonos településen élők aránya. Feltételezhetően a háttérben a munkaerőpiaci változások játszhattak nagy szerepet, hiszen a nehézipari munkahelyek migrációt ösztönző vonzereje időközben eltűnt. Lehetséges, hogy a munkájukat elvesztők körében visszaköltözések is történtek, adott esetben a szülőhelyükre. A legfiatalabb vizsgált csoportban, a 40 év alatt aktív korúaknál viszont jelentősen nő a vándorlási kedv. Erősen csökken 10 év alatt az eredeti településen élők aránya. A kutatók itt egy újfajta családalapítási stratégiát látnak megjeleni a háttérben, nevesül, hogy a fiatalok nagyobb hányada új településen keres magának olcsóbb lakóhelyet,

ezek pedig elsősorban a munkaerőpiactól elzártabb településeken lelhetőek fel, tehát a folyamat egy erős lakóhelyi, munkaerőpiaci aspektust is felvet. (KEMÉNY- JANKY- LENGYEL, 2004)

Korcsoport	Össznépesség (1996)	Cigány népesség (1993)	Cigány népesség (2003)
15-39 évesek	60,9	60,2	48,7
40-59 évesek	43,4	48,1	51,1
60-x évesek	42,9	43,0	48,1
Összesen	50,9	56,0	49,1

42. táblázat: Születés kori lakóhelyükkel azonos településen lakók százalékos aránya korosztályonként a cigány és nem cigány népesség körében

(Forrás: KEMÉNY- JANKY- LENGYEL, 2004)

Településtípus szerinti bontásban nézve az adatokat azt láthatjuk, hogy a községekben lakó cigányok kissé magasabb arányban maradnak az eredeti településen, a városi népesség adatai szinte teljesen megegyeznek a két csoportban, Kiugró viszont, hogy a Budapesten élő romák mennyire ragaszkodnak a fővároshoz.

Születés kori lakóhely	Össznépesség (1996)	Cigány népesség (1993)
Község	47,7	54,3
Város	62,5	61,5
Budapest	39,2	89,4

43. táblázat: Születés kori lakóhelyükkel azonos településen élők százalékos aránya a születési hely településtípusa szerint a 15 éves és ennél idősebb cigány és nem cigány népesség körében

(Forrás: JANKY B. 1999)

A két populáció vándorlásaiban kirajzolódó különbségek inkább ott foghatók meg, amikor a vándorlások irányait vizsgáljuk. A Budapestről való elköltözés az összes vándorlás kétszer akkora részét teszi ki az össznépességben, mint a cigányoknál. (Úgy tűnik a teljes népességre jellemző szuburbanizációs folyamatok kevésbé érintették meg a fővárosi cigány lakosságot.) A falvak közötti mozgás viszont a cigányoknál kétszer akkora, mint az össznépességben. A születés kori a vizsgálatkori lakóhely településtípusát összehasonlítva a községekben lakók számának a csökkenését lehetett kimutatni, mintegy 10%-kal csökkent, így a falvakból történő elvándorlás is igazolható. A hiány felét a városok, másik felét a főváros nyelte el. Ha azonban figyelembe vesszük a két populáció eltérő település kategóriánkénti megoszlását, vagyis hogy a cigányoknak nagyobb része él falun, az össznépesség nagyobb része a fővárosban, már nem találunk eltéréseket a település típusok közötti mozgás irányában.

Születéskori lakóhely	Össznépesség 0-x évesek	Cigányok 15-x évesek
(honnan hová?)	vándorlások %-a	
Budapest > város	4,4	1,8
Budapest > falu	6,1	3,6
Város > Budapest	5,5	4,4
Város > város	12,7	4,2
Város > falu	20,7	17,5
Falu > Budapest	6,0	8,7
Falu > város	21,0	17,0
Falu > falu	23,6	42,8
Összesen	100,0	100,0

44. táblázat: Állandó vándorlási irányok településtípusok között az össznépesség és a cigányok között (1988-1992)

(Forrás: JANKY B. 1999)

Ha megnézzük a megyén belüli , illetve azon kívüli elköltözések arányát a migráción belül, azt tapasztaljuk, hogy a cigány vándorlók kb. kétharmada saját megyéjén belül választ magának új lakóhelyet, vagyis a költözések távolsága relatíve kisebb. Az össznépességben belül a vándorlók kb. 55%-a marad saját megyéjén belül.

	Megyén belüli vándorlás a vándorlások %-ában					Átlag
	1988	1989	1990	1991	1992	
Össznépesség (0-X évesek)	55,3	55,6	55,0	54,3	51,7	54,4
Cigány népesség (15-X évesek)	69,1	66,9	70,4	68,0	66,1	68,1

45. táblázat: Megyén belüli vándorlások százalékos aránya a vándorlásokon belül az össznépességben és a cigány népességben

(Forrás: JANKY B. 1999)

Nincs a cigányság körében nagymértékű, régiók közötti vándorlási hullám. A vándorlások között - amelyek egy-egy évben az összlakosságnak csupán 2-3%-át érintik - döntő többségében a megyén belüli költözések vannak. Egy lassú Budapest és nyugat felé való áramlás azonban ezzel együtt is érzékelhető. A keleti országrészek vándorlási különbözetét negatívnak, a főváros és környékéét, valamint a dunántúli területekét pedig pozitívnak tekinthetjük. (JANKY B. 1999) A kutató megvizsgálta a vándorlási ráták jellemzőit az 1970-es években is, de itt sem volt tapasztalható jelentős eltérés sem a két populáció között, sem azok migrációs tendenciáiban. (JANKY B. 1999)

A vándorlások és a nemek összefüggései is érdekesen alakultak a hivatkozott kutatás tükrében. A cigány férfiaknak kb. 60%-a élt a születéskori lakóhelyével megegyező településen, míg a cigány nőknek csak a fele. Magyarátzul szolgálhatnak a házassági szokások, vagyis, hogy a falusiasabb népesség körében egy házasság során nagyobb a valószínűsége a település

váltásnak, ebben az esetben pedig a nők gyakrabban költöznek a férjük településére, mint fordítva. Ráadásul a nők fiatalabb korban kötnek jellemzően házasságot, tehát a migráció is fiatalabb kortól megjelenik a női populációban.

Janky kismértékű eltérést mutatott ki a beás anyanyelvű és a többi cigány népcsoport korösszetételében. Azt tapasztalta, hogy a beások korösszetétele valamivel idősebb a cigány népesség többi részénél. A jelenséget azzal magyarázta, hogy a beások közt sokkal erőteljesebb az elmagyarosodás tendenciája, az pedig értelemszerűen a fiatalabb népességet erőteljesebben érinti, ami előregedő irányba tolja el az anyanyelvet beszélők korstruktúráját. (JANKY B. 1999)

Anyanyelv szerint vizsgálva a vándorlások jellegzetességeit érdekes megfigyeléseket tett Janky. Az eddigi lakóhelyek számában nagy különbség volt a beások és a többi cigány népcsoport között, ám a romani anyanyelvűek jellegzetességei is eltértek a magyar nyelvű cigányokétól.

	Beás	Magyar	Romani	Összesen
Azonos (%)	37,5	56,1	52,3	54,9
Különböző (%)	62,5	43,9	47,7	45,1
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0

46. táblázat: Születés kori és jelenlegi (1993) lakóhely településének összehasonlítása anyanyelv szerint

(Forrás: Janky B. 1999)

Ám a beásoknak sem sokkal nagyobb hányada lakik megyéjén, vagy régióján kívül, mint a többi cigány csoport esetében. Vagyis esetükben is a migráció inkább a megyén belül zajlik.

	Beás	Magyar	Romani	Összesen
Azonos (%)	86,5	83,1	78,7	83,1
Különböző (%)	13,5	16,9	21,3	16,9
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0

47. táblázat: A születési és a jelenlegi (1993) lakóhely megyéjének összehasonlítása anyanyelv szerint

(Forrás: JANKY B. 1999)

A Romológia Tanszék munkatársaival végzett 1999-es migrációs vizsgálataink sem mutattak ki túl nagy népességmozgást a Dél-Dunántúl megyéiben. A vizsgálat során a települések önkormányzati, valamint cigány kisebbségi önkormányzati vezetőit kérdeztük meg a település migrációs folyamatairól. Az elmúlt 10 év során (ekkorra időtávra kérdeztünk rá az interjúk során), tehát nagyjából a rendszerváltás utáni periódusban, amikor a gazdasági krízis a leginkább érezhető volt, még a leginkább érintett, leghátrányosabb területeken sem indukált e recesszió tömeges elvándorlást.

Baranyában kisebb megyén belüli mozgás érezhető, ami elsősorban a községek irányába történt mind a megyeszékhelyről, mind a megye többi városából és községéből. A Pécsre irányuló erős beköltözés adatai egy szervezettől származnak, megkérdőjelezhetőségük miatt kiemelve tüntettük fel azokat a táblázatban (a településeken, ahonnan elvileg ez az embertömeg elköltözött, nem tudtak a jelenségről, márpedig valószínűleg pontosabban számon tudják tartani 10 évre visszamenőleg akár családok szerint, név szerint is, kik költöztek

el, vagy oda, mint egy nagyvárosban). (33-34. táblázat) (A táblázatban a Pécsre irányuló 200-200 fős beköltözést nem tekinthetjük mérvadó valós ténynek, ezen adatok egyetlen pécsi szervezet becsléséből származnak, másrészt ha reális nagyságrendű mozgás állna ezen adatok mögött, annak meg kellett volna jelennie a megye egyéb városaiból, valamint községeiből Pécsre történő elköltözések regisztrálásakor.)

Somogyban még kevésbé volt kimutatható a népesség migrációja, két településen jeleztek csak néhány fős mozgást a megyeszékhely irányába, illetve onnan a településekre. Tolna megyében is csak néhány fő költözését sikerült kimutatnunk. Tehát adataink azt mutatják, hogy a munkanélküliség, a megélhetési nehézségek ellenére is eléggé stabil, helyhez kötött a régió cigánysága. Feltételezhetően ez a jól ismert "zsákutca" jelensége, a halmozottan hátrányos helyzetű kistélepülések lakossága anyagi helyzete miatt sem tud mobilizálódni, nem tud lépni a fejlettebb települések irányába, s ez visszahat, tartósítja a munkanélküliséget.

ELKÖLTÖZÉS	Pécsről		Városokból		Községekből	
	Összes cigány elköltöző	Pályakezdő	Összes cigány elköltöző	Pályakezdő	Összes cigány elköltöző	Pályakezdő
Budapestre			5	5		
Más megyébe						
Pécsre			5	5	5	
A megye egyéb városaiba			5	2	95	23
A megye községeibe	110	9	105	8	38	3
Külföldre			20	15		

BEKÖLTÖZÉS	Pécsre		Városokba		Községekbe	
	Összes cigány beköltöző	Pályakezdő	Összes cigány beköltöző	Pályakezdő	Összes cigány beköltöző	Pályakezdő
Budapestről						7
Más megyéből	200	50				
Pécsről					110	9
A megye egyéb városaiból	200	50	5	2	105	8
A megye községeiből	200	50	95	23	38	3
Külföldről						

48-49. táblázat: Baranya megye cigány népességének migrációja településtípusok szerint (1989-1999.)

(Forrás: CSERTI Cs. T. 2000b)

A külföldre történő vándorlásokkal kapcsolatban még kevesebb információnk van, a jelenség nem kellően alátámasztott adatokkal. Ismertek az elmúlt évtizedek nagy média visszhangot kapott kivándorlási hullámai, a zámolyi romák Strasbourgi kalandja, vagy a mohácsi cigányok Skandináviába való törekvései. Lélekszámukat tekintve ezek azonban sokkal kevésbé meghatározó történései a cigányok demográfiájának, mint a sajtónak.

